

El neomalthusianisme a l'inici del segle XX

per Eduard Masjuan i Joan Martínez Alier

RESUM:

Cap al 1900 hi havia a Europa i a Amèrica un reeixit moviment social internacional que, en contrast amb el pessimisme de Malthus, creia que el creixement de la població podia aturar-se entre les classes empobrides per decisions voluntàries i atorgava a les dones la capacitat de triar el nombre de fills que volien tenir. Aquest moviment neomalthusià no apel·lava a l'Estat a imposar restriccions al creixement poblacional, ans al contrari, es basava en un activisme del tipus *bottom-up* fonamentat en la llibertat de les dones, la pressió de la població sobre els salaris i l'amenaça al medi i a la subsistència. En aquest article analitzem el sorgiment i les característiques del moviment neomalthusià que durant els primers anys del segle XX s'estengué pel sud d'Europa i l'Amèrica Llatina; veurem les relacions amb altres moviments polítics o ideologies; les variacions segons països i també al llarg del temps; i, per últim, tindrem ocasió de valorar el neomalthusianisme que sorgí a l'Índia.

PARAULES CLAU:

Creixement de la població, transició demogràfica, neomalthusianisme feminista, control de la natalitat, anarquisme.

ABSTRACT:

Around 1900 there was in Europe and America a successful international social movement, which in contrast with Malthus's pessimism, believed in the curtailment of population growth amongst the impoverished classes through voluntary decisions and in women's ability to choose the number of children they wanted to have. This Neomalthusian movement did not call upon the State to impose restrictions on population growth, but relied rather on a bottom-up type of activism, based on women's freedom, population pressure on wages, and the threat to the environment and to subsistence. The article analyses the emergence of this movement and its expansion through Southern Europe and Latin America in the 1900s, its relations with other political movements and ideologies, and its variations through the various countries and over the years. Lastly, it takes a particular look at the Neomalthusianism which emerged in India.

KEYWORDS:

Population growth, demographic transition, feminist Neomalthusianism, birth control, Anarchism.

Introducció

Una de les principals preocupacions de l'ecologia humana i de l'economia ecològica és l'equilibri entre la població humana i els recursos naturals. Aquesta és anomenada, amb justícia, la «qüestió malthusiana» perquè Malthus predigué que la població humana, lliurement, creixeria de manera exponencial amb una progressió geomètrica del tipus: 1, 2, 4, 8, 16, etc., mentre que la producció agrícola creixeria només amb una progressió aritmètica (del tipus: 1, 2, 3, 4, etc.), o encara pitjor, estaria sotmesa a rendiments decreixents en relació al factor de producció de treball arribant a una productivitat marginal igual a zero.

Tanmateix, cap el 1900 hi havia a Europa i a Amèrica un reeixit moviment social internacional que, en contrast amb el pessimisme de Malthus, creia que el creixement de la població podia aturar-se entre les classes empobrides per decisions voluntàries i atorgava a les dones la capacitat de triar el nombre de fills que volien tenir. Aquest moviment neomalthusià no apel·lava a l'Estat a imposar restriccions al creixement poblacional, ans al contrari, es basava en un activisme del tipus «*bottom-up*» fonamentat en la llibertat de les dones, la pressió de la població sobre els salaris i l'amenaça al medi i a la subsistència. Es preveia un excés de població i això impel·lia un comportament d'anticipació.

Més recentment, durant els anys seixanta i setanta, sorgí una nova onada de neomalthusianisme, aquest cop «*top-down*», imposada per organitzacions internacionals o per governs (com el xinès) que es basaven en doctrines de la sobre població plantejades per Paul Ehrlich¹ i altres autors.

Amartya Sen ha explicat que, el 1798, Malthus va citar les consideracions de Condorcet, de 1795, sobre la possibilitat de la sobre població. Condorcet creia en l'acció raonada de l'home amb l'objectiu d'evitar una crisi de sobre població per mitjà de l'augment de la productivitat, mitjançant la conservació, la prevenció dels residus, i per mitjà de l'educació (especialment la femenina) que contribuiria a reduir les taxes de natalitat. Per tant, la planificació familiar seria la solució. Malthus, en canvi, pensava que millorar la situació dels pobres era contra-productent ja que comportaria famílies més nombroses. Així doncs, el neomalthusianisme de 1900 es pot considerar un moment en el debat prolongat que s'encetà el 1795 i que continua avui en dia.

Els orígens del neomalthusianisme

Des que el 1798 Malthus va formular la seva teoria sobre la població, sorgí la preocupació al seu país per evitar la sobre població dels pobres. L'alternativa a la trampa malthusiana, si és que n'existia cap, no anà més enllà del consell purità de la *moral restraint*, és a dir: el celibat, l'endarreriment de l'edat de

1. P. R. EHRLICH, *The Population Bomb*, Nova York, Ballantine, 1968.

contraure matrimoni i l'abstinència sexual. Calgué un temps fins que els «remeis» de Malthus es transformaren. El 1822 Francis Place, un sastre de professió i soci del socialista utòpic Robert Owen, publicà per primer cop a Londres *Illustrations and Proofs of the Principle of Population*, en el qual encara no va descriure els detalls dels mètodes contraceptius que més tard i de manera anònima exposaria en l'anomenat *Diabolical Hand Bills*. Altres personatges seguiren Place i Owen en les seves preocupacions, entre ells Richard Carlile, qui el 1825 escrigué el treball neomalthusià *What is Love?* Aquests i altres escrits neomalthusians foren difosos àmpliament per Anglaterra durant el primer terç del segle XIX i obtingueren ressò públic i foren perseguits pel Govern. El neomalthusianisme arribà a l'Amèrica del Nord de la mà del mateix Robert Owen, quan va fundar la colònia New Harmony, inspirada en el comunisme. Ben aviat, el 1835, el fill de Robert Owen, Robert Dale, publicà a Nova York el fullet neomalthusià titulat *Moral Physiology*, del qual es realitzaren diverses edicions tant a Anglaterra com als Estats Units d'Amèrica fins el 1877. A continuació d'aquest treball, Charles Knowlton, metge de Boston, escrigué *Fruits of Philosophy*.

La preocupació per la condició del proletariat i l'elevada mortalitat infantil, rebé la considerable aportació des de 1854 del metge anglès George Drysdale, qui publicà, sota pseudònim, la primera edició del llibre *The Elements of Social Sciences*. En l'esmentat llibre, l'autor exposa els remeis per a la superació dels tres mals: pobresa, prostitució i celibat. L'obra de Drysdale inspirà la creació de la primera organització neomalthusiana del món, la Lliga Malthusiana, fundada a Londres el 1877 pel seu germà Charles Drysdale, juntament amb Charles Bradlaugh i Annie Bessant. La difusió de la contracepció donà pas a una prolongada demanda judicial que afectà els partidaris de tornar a distribuir a Anglaterra el llibre del metge americà Charles Knowlton. El cas implicà els mateixos Annie Bessant i Charles Bradlaugh i tingué repercussió a molts països.

Un element clau per al futur desenvolupament del neomalthusianisme a l'Europa continental, en aquests anys, fou l'exili de Paul Robin a Anglaterra. Era membre del Consell de la Primera Internacional. El contacte amb els pensadors neomalthusians anglesos el portà a proposar la inclusió de la qüestió de la població en el programa d'emancipació obrera en dates tan primerenques com els anys 1870, però les seves crides no tingueren ressò en l'agenda socialista internacional. Malgrat aquesta manca de comprensió inicial, les activitats de la lliga anglesa als Estats Units d'Amèrica i a Anglaterra conduïren a la difusió del neomalthusianisme arreu d'Europa. D'aquesta manera, per via de la pròpia producció teòrica i pràctica, la segona lliga autònoma neomalthusiana d'Europa fou fundada als Països Baixos el 1881 amb el nom De Nieuw-Malthusiaansche Bond. El secretari era el metge Jan Rutgers, qui publicà el butlletí *Het Gellukkig Huisgezin (La família feliç)*. Des del principi, aquesta lliga obtingué el valuós suport d'un membre del Parlament, M. S. van Houten. No hi ha constància que el neomalthusianisme fos legalment perseguit a Holanda com ho fou al principi a Anglaterra, però sí que hi havia dues lligues defensores de la moral pública i de la repoblació que tenien per objectiu combatre la difusió del les teories neomal-

thusianes i les seves pràctiques, una amb seu a Utrecht, anomenada Rein Levenbeweging, que publicava el butlletí *Levenskracht*, i, l'altra, a Gravenhage anomenada Vereeniging tot Bestrijding van het Nieuw-Malthusianisme.

El 1889 a la ciutat alemanya d'Stuttgart, fou creada la lliga neomalthusiana, Sozial Harmonischer Verein, el secretari de la qual era el publicista Max Hausmeister. No sabem del cert si era també metge, tot i que alguns cops apareix com a tal. El mitjà pel qual la lliga difonia la informació fou el periòdic *Die Sozial Harmonie*. El 1911, el Govern alemany —en els preàmbuls a la Primera Guerra Mundial— proposà, per mitjà de la modificació de l'article 56 del Codi industrial, la prohibició de la venda ambulant de productes contraceptius.

A Suècia trobem l'economista Knut Wicksell, un actiu propagandista del neomalthusianisme al tombant del segle que, amb l'anarquista i socialista Hinke Berggren, fundà l'Stockholm Sällskapet för humanitär barnalstring (l'Associació d'Estocolm per a la Reproducció Humanitària). Berggren (1861-1936) fou empresonat a Suècia l'any 1910 després d'una conferència pública que portava per títol «L'amor sense fills». Hi hagué una llei contra el control de la natalitat que s'anomenà «Llei Hinke». El 1917 Berggren es féu membre del Partit Comunista.

La lliga neomalthusiana francesa fou creada el 1896. El 1877, Paul Robin havia posat l'atenció sobre els problemes plantejats per la llei de Malthus i havia publicat l'obra *La Question Sexuelle*. Però no s'havia guanyat el suport d'algunes personalitats anarquistes, com ara Kropotkin, l'optimisme tecnològic del qual els empeny a veure el creixement de la població mundial com un problema negligible. Robin repetí els principis per a les generacions futures: «bon naixement, bona educació i bona organització social». El punt de vista de Robin trencà amb les restriccions morals de Malthus. En el seu lloc emfatitzà la necessitat de reduir de manera voluntària i conscient les taxes de fertilitat per mitjà de l'educació sexual, la contracepció i la llibertat de les dones. A més a més, proposava separar el treball del capital, afeblir el militarisme, evitar les migracions forçoses i, sobretot, permetre a les dones de la classe treballadora decidir pel seu compte quan es quedaven embarassades. Des de França i amb l'impuls de Robin, els objectius del neomalthusianisme confluïren en els del moviment obrer i fou aquest neomalthusianisme el que arrelà al sud d'Europa i a alguns països d'Amèrica Llatina.

A Suïssa existia un grup neomalthusià a Ginebra que, entre 1908 i 1914, publicà el periòdic *La Vie Intime*. El portaveu més destacat n'era Valentin Grandjean (1872-1944), de família calvinista, que esdevingué un escriptor i més tard diputat socialista en el Grand Conseil de Ginebra, de 1904 a 1913. Aquest grup estava sota influència directa del neomalthusianisme francès.

La unió dels moviments neomalthusians d'Europa i d'Amèrica es materialitzà l'agost de 1900 a París, quan tingué lloc la primera Conferència Internacional Neomalthusiana i es creà la Federació Internacional de la Regeneració Humana. Entre els assistents hi trobem Paul Robin, de França, a Emma Goldman, dels Estats Units d'Amèrica, a Valentin Grandjean de Suïssa, l'espanyol Ferrer i Guàrdia, el Dr. Rutgers d'Holanda, i el doctor anglès Drysdale. S'hi acordà que cadascuna de les branques neomalthusianes amb seus a cada país seria independent,

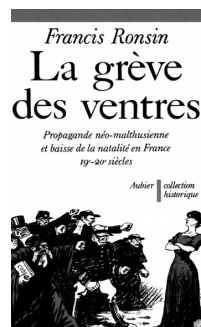
i que els comitès i grups s'organitzarien segons les necessitats, bé en centres culturals o bé en organitzacions obreres.

Així doncs, a partir de 1900, el neomalthusianisme s'implantà i s'organitzà de manera ferma a l'Europa central i occidental, així com als Estats Units d'Amèrica, on fou difós per Moses Harmann i la seva filla, Lily, a través del butlletí neomalthusià publicat a Boston, *The Lucifer*. Se'ls afegí l'anarquista Emma Goldman, a més de diversos metges i llevadores. Emma Goldman (1869-1940) fou una de les participants de la conferència neomalthusiana de París, l'any 1900. Publicà *Mother Earth* entre 1906 i 1917. Els ambientalistes de les dècades del 1960 i 1970 revisqueren el títol de la publicació. Fou una activa neomalthusiana anterior a Margaret Sanger (1879-1966), qui es considera legítimament la principal impulsora de l'acceptació legal i social de la contracepció als Estats Units d'Amèrica. Sanger fou una organitzadora de la International Workers of the World, i, per tant, estava familiaritzada amb les idees anarquistes. Va conèixer les tècniques de control de natalitat mentre vivia a Europa; el 1911, a Londres, estava en contacte amb un soci de Ferrer i Guàrdia (que havia estat executat a Barcelona el 1909 després de la revolta contra el reclutament per a la guerra del Marroc). Quan Sanger el 1914 tornà als EUA, començà a publicar la revista *The Woman Rebel*, on es defensava el socialisme, el feminisme i la contracepció. Fou acusada de violar el Comstock Act de 1873 que prohibia els contraceptius. Sanger no tornà a emprar el terme «neomalthusianisme» que, paradoxalment, havia esdevingut políticament massa radical, i usà en el seu lloc el de «control de natalitat», on feia èmfasi en la prevenció dels avortaments, per ser substituït més endavant per les encara menys polèmiques expressions de «planificació familiar» o «pater-nitat planificada».

Neomalthusianisme al sud d'Europa i a l'Amèrica Llatina

FRANÇA

A partir de 1896, però especialment d'ençà del 1900, el neomalthusianisme francès es dedicà plenament a despertar la consciència de les dones sobre el seu dret a procrear de manera voluntària quan volgueren fer-ho, i advertia el proletariat a no tenir famílies nombroses per poder ser més exigents en la seva lluita per a l'emancipació de l'esclavatge dels salaris. També va consolidar la coeducació entre nois i noies i l'educació sexual. Com Francis Ronsin indica en la seva obra clàssica sobre el neomalthusianisme a França,² la propaganda neomalthusiana fou en part responsable del descens de



2. F. RON SIN, 1980. *La grève des ventres. Propagande neo-malthusienne et baisse de la natalité en France 19-20 siècles*, París, Aubier-Montaigne, 1980, 16-22.

les taxes de naixement entre la classe treballadora. El neomalthusianisme a França assolí una important presència no només a les ciutats sinó també a les zones rurals. La «vaga de ventres» fou defensada per mitjà dels periòdics *Régénération* (1900-1908), *Génération Consciente* (1908-1914), *Le Malthusien* i *Le Néo-malthusien* (1916-1919), com també per via de conferències, representacions teatrals i una prolífica producció artística. La venda i distribució de contraceptius sempre s'acompanyava d'una explicació de les teories demogràfiques neomalthusianes fent incís en què no existia una «lleï poblacional de Malthus» que fos inexorable. Aquesta propaganda sistemàtica de la procreació conscient desencadenà la repressió de l'Estat i l'Església francesos perquè el neomalthusianisme fou concebut com el culpable de la feblesa demogràfica francesa en comparació amb Alemanya. Les lligues per la repoblació usaren arguments religiosos i nacionalistes per lamentar el descens en les taxes de naixement. Així, el neomalthusianisme francès fou vist internament com una amenaça a la pàtria, mentre que a l'exterior es veia com un exemple pernicios. Així, els propagandistes foren sovint empresonats.

El neomalthusianisme de cent anys enrera coincidia amb Malthus en què la gent pobre tenia massa fills, però no crien en la castedat o en els matrimonis tardans. Promovien «controls preventius» més vigorosos del que Malthus havia predit, exhortant les poblacions pobres d'Europa i d'Amèrica a usar els contraceptius i a separar fer l'amor de l'engendrament i, fins i tot, del casament. El moviment tingué cura en remarcar que no eren malthusians sinó neomalthusians, dedicats plenament a la «llibertat sexual i a la prudència parental».³

ESPANYA

El neomalthusianisme fou difós a Espanya a partir de Catalunya per la premsa de la classe treballadora de Barcelona, entre les quals trobem *El Boletín de la Escuela Moderna* i *La Huelga General*, les quals des de 1901 eren finançades per Ferrer i Guàrdia, un dels fundadors de la internacional neomalthusiana l'any anterior, i per Mateo Morral, el corresponsal a Alemanya de la publicació de la lliga internacional neomalthusiana, amb seu a París, *Régénération*. Tot plegat aplanà el camí per a la creació de branques neomalthusianes per a ambdós sexes o exclusivament per a homes o dones arreu de la Península, excepte al centre de la mateixa.

El 1904 es creà a Barcelona la branca espanyola de la Lliga de la Regeneració Humana. El seu secretari fou l'anarquista i primer president del barcelonès Ateneu Enciclopèdic Popular, Luis Bulffi. Aquesta lliga federada, a la homònima de la internacional amb seu a París, es dedicà a l'estudi del problema demogràfic i a la prèdica del dret a escollir en la maternitat, proclamant que el creixement reproductiu il·limitat no era possible perquè el medi natural era limitat. Un

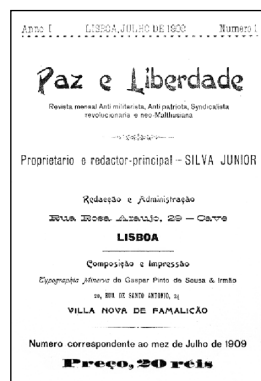
3. Paul Robin, el 1896; RONSIN, *La grève des ventres...*, 70.

dels mitjans pels quals es difongué el neomalthusianisme a Espanya entre 1904 i 1914 fou la revista *Salud y Fuerza: Procreación consciente y limitada*, que incloïa debats sobre la conveniència de reduir la fertilitat a la llum del militarisme colonial, de la migració ultramarina i de la situació d'esclavatge sexual en què es trobaven les dones proletàries.

PORTUGAL

Igual que a Espanya, la idea de reduir les taxes de naixement de la classe treballadora arribà a Portugal pels volts de 1900 entre els mitjans de la classe treballadora i entre alguns corrents mèdics. Des de 1902, el neomalthusianisme fou propagat per un metge simpatitzant amb l'anarquisme, de nom Ângelo Vaz. A partir de 1905, la premsa obrera de Porto incloïa idees neomalthusianes amb les traduccions de les publicacions de l'espanyol Luis Bulffi, perseguides a Espanya. La primera traducció portuguesa del llibret *Huelga de Ventres: Medios prácticos para evitar las familias numerosas* fou publicada amb el títol *Greve de Ventres*. Des de Porto, el neomalthusianisme —juntament amb la Federació Internacional Neomalthusiana— s'expandí cap a Lisboa i Setúbal, i després cap a la resta de Portugal. A diferència d'Espanya, a Portugal no hi havia cap periòdic exclusivament neomalthusià. *Paz e Liberdade* se subtitulava, de manera eloqüent, com una revista antimilitarista, antipatriòtica, sindicalista revolucionària i neomalthusiana. Periòdics semblants foren, entre altres, *O Agitador* de Lisboa o *Germinal* de Setúbal, a través dels quals s'oferia informació i es venien productes contraceptius.

La disminució de les taxes de natalitat portugueses fou estimada en el 18% per al quinquenni de 1920 a 1924. Però la disminució ja fou advertida per primer cop a partir del 1911. Les doctrines neomalthusianes foren un factor influent.⁴ La tendència neomalthusiana clàssica d'una menor fertilitat entre les classes pobres que en les riques de la societat es podia trobar al sud rural de Portugal, amb taxes de fertilitat decreixents en una àrea sense industrialització ni urbanització. Mentrestant, a Lisboa, des de la dècada de 1930, les taxes de natalitat disminuïren fins a nivells semblants als de Bèlgica, Dinamarca o Finlàndia. A Portugal, la dispensa de contraceptius fou encara més penalitzada el 1929, després d'una prolongada campanya patriòtica a càrrec dels bisbes catòlics i dels metges.⁵



4. M. LIVI-BACCI, *A Century of Portuguese Fertility*, Princeton, 1972.

5. J. FREIRE i M. A. LOUSADA, «O neomalthusianismo na propaganda libertária», *Análise Social* 72-73-74, Lisboa, 1982, 1367-1395.

ITÀLIA

A Itàlia, el neomalthusianisme començà a estendre's entre la gent pobre pels volts del canvi de segle. Sorgí com una resposta política a l'elevada taxa de mortalitat infantil, a la migració forçada i a les condicions deplorables del treball. Els contraceptius foren publicitats i distribuïts des del periòdic de la classe treballadora amb major circulació al país, *¡Avanti!*, acompanyats de refutacions dels prejudicis religiosos. Després de molta propaganda en la premsa obrera, el 1910, els neomalthusians promogueren una conferència nacional a Florència per debatre si les classes baixes tenien el dret a restringir voluntàriament la procreació. Aquest esdeveniment marcà un punt sense retorn. Hi participaren més d'un centenar d'homes i dones des de tots els racons d'Itàlia i de les més diverses ideologies: conservadors, revolucionaris, monàrquics, anarquistes, republicans, socialistes i sindicalistes, juntament amb professors de medicina, mestres, estudiosos de la sexualitat, mestres d'escola elemental i mitjana, pastors protestants i capellans catòlics, a més de la participació de moltes organitzacions i periòdics italians. La conferència no assolí una decisió unànime sobre la conveniència de difondre les pràctiques neomalthusianes entre el proletariat. No obstant això, el sociòleg Roberto Michels i els anarquistes com Secondo Giorni i el metge Luigi Berta decidiren que la difusió de la teoria i de la pràctica del neomalthusianisme havien de ser d'una gran prioritat. El llibre capdavanter sobre neomalthusianisme a Itàlia fou publicat el 1911 per Secondo Giorni sota el títol *L'arte di non far figli*, que fou il·lustrat amb gravats que mostraven l'aplicació dels contraceptius d'acord amb els ensenyaments de metges com ara Jules Barian. Molts articles a la premsa anarquista pel doctor neomalthusianista Luigi Berta, aportaren informació pràctica de com limitar de manera voluntària els naixements, acompanyada dels arguments corresponents, especialment la resistència al creixent militarisme. El 1911, Itàlia procedí a la invasió de Trípoli, mentre Espanya practicava una política expansionista al Marroc. El plantejament neomalthusianista serví per reforçar aquells que s'oposaven al reclutament per al servei militar. Aquest fou un dels motius pels quals les publicacions neomalthusianes i els seus publicistes Giorni, Belloni i Berta a Itàlia i Bulffi a Espanya patiren empresonament i sancions.

En aquesta època, el neomalthusianisme era vertaderament internacional. Amb aquesta vocació, la Lliga Universal de la Regeneració Humana va crear l'Oficina Internacional Neomalthusiana de Correspondència i de Defensa durant la conferència neomalthusiana de l'Haia el 1910. Estava presidida per Charles Drysdale de Londres, el Dr. J. Rutgers d'Holanda en fou nomenat secretari i el francès Gabriel Giroud (el gendre de Paul Robin) en fou escollit tresorer. El suport legal i polític que oferí la Lliga Neomalthusiana Internacional fou decisiu a l'hora d'enfrontar-se a la persecució del neomalthusianisme a Espanya, Itàlia i, fins i tot, als Estats Units d'Amèrica.

Un cop finalitzats els processos legals esmentats anteriorment, el 1913 es crearen lligues neomalthusianes a Torí i a Milà. A Florència, els anarquistes fundaren un institut neomalthusianista que facilità contraceptius a baix preu entre els tre-

balladors, ateses les dificultats de trobar-los al mercat lliure. El 1913, la revista específicament neomalthusiana, *L'Educazione Sessuale*, fou creada per Luigi Berta, Secondo Giorni, Alfredo Polledro i M. Berardelli.

El neomalthusianisme a Itàlia persistí com a moviment organitzat fins el 1922, incloent-hi el període bèl·lic de 1914 a 1918. Escoles modernes i universitats públiques introduïren l'educació sexual i les teories neomalthusianes en els currículums. Tot això succeí malgrat que, després de l'esclat de la Primera Guerra Mundial, la Lliga Neomalthusiana Internacional fou desmantellada. Amb la guerra, els pioners del neomalthusianisme a Itàlia desaparegueren: Luigi Berta partí cap al front austríac com a voluntari pacifista a càrrec d'una ambulància, i fou assassinat el setembre de 1916. Secondo Giorni, Luigi Fabbri i d'altres s'exiliaren amb l'adveniment del feixisme.

URUGUAI I ARGENTINA

L'Uruguai, a principis del segle XX, ja es caracteritzava per unes baixes taxes de natalitat, acompanyades de les teories neomalthusianes difoses per refugiats i immigrants ibèrics. A l'Uruguai, com a altres bandes, el neomalthusianisme fou condemnat pels governs que veien en les baixes taxes de natalitat una fallida de la nació: l'espectre de França era omnipresent. Els representants de la lliga neomalthusiana espanyola a Montevideo i a les zones rurals promogueren la propaganda pública de la teoria i dels mitjans neomalthusians, i amb aquest objectiu es creà el 1907 un comitè anarquista anomenat Comité Neo-Malthusiano del Río de la Plata. A l'Argentina, la difusió de la procreació conscient entre la classe treballadora sorgí de la crítica a les condicions de vida i a la restrictiva Llei de Residència de 1902. Els estrangers a l'Argentina eren vistos com els detritus que Europa expulsava del seu propi continent. Els immigrants havien de carregar amb l'acusació de ser responsables de tots els problemes socials del país. Ateses les abusives condicions de treball que hi havia a l'Argentina, el principal objectiu del neomalthusianisme ibèric reproduït a l'Argentina era la prevenció de la migració. Les pràctiques neomalthusianes adquiriren popularitat als nuclis anarquistes de la classe treballadora. Les dones amb coneixements d'obstetrícia, com Lola Sánchez, juntament amb el poeta i pintor d'origen cubà, Félix Nieves, i amb la premsa obrera, foren qui inicialment difongueren el neomalthusianisme a l'Argentina. Així és com el 1908, a Buenos Aires, es creà un grup a favor de la procreació conscient anomenat *Pro-Salud y Fuerza*, associat a la Federació Internacional de la Regeneració Humana. Els objectius del grup eren anàlegs als del comitè de Montevideo, i consistien en: «la difusió i disseminació de les idees científiques per practicar la procreació voluntària i, usant els mitjans al seu abast, la contribució a l'emancipació social i a la regeneració humana».

Cap el 1911, hi havia ja quatre edicions del llibret de Luis Bulffi publicades pel periòdic obrer de major circulació a l'Argentina, *La Protesta*, i la propaganda neomalthusiana havia arribat a la segona ciutat més gran del país, Rosario de Santa Fe, gràcies a la biblioteca neomalthusiana, *Libertad y Amor*.

Les autoritats coetànies començaren a preocupar-se quan el nombre d'immigrants inicià un descens a la vigília de la Primera Guerra Mundial. Noves generacions de defensors del neomalthusianisme sorgiren autònomament a l'Argentina. El desenvolupament del neomalthusianisme estava lligat a la naturalesa secular de la societat. Així doncs, molt més endavant, quan el 1940 a la capital federal les taxes de naixement disminuïren malgrat que les de matrimoni augmentaren, el neomalthusianisme en fou responsabilitzat per Acció Catòlica Argentina, que, al mateix temps intentava desterrar-lo en nom de la moral catòlica per tal d'evitar el «suïcidi de la raça blanca» i la fallida de la nació. Tanmateix, s'ha demostrat que allà on les pràctiques neomalthusianes s'han introduït, es retorna fàcilment a models demogràfics del passat.

CUBA

Alguns dels primers grups neomalthusians a l'Amèrica Llatina es poden trobar a Cuba. Des del tombant del segle, les publicacions neomalthusianes de Barcelona s'havien distribuït àmpliament a l'illa. El 1907, la Sección neo-Malthusiana de Cuba, membre de la Federació Internacional de la Regeneració Humana, fou fundada a l'Havana. Com que els immigrants ibèrics es trobaven arreu de l'illa, el neomalthusianisme arribà també a les ciutats més petites, com ara Cienfuegos i Manzanillo. A través de la pràctica habitual de la lectura a les factories de tabac, moltes obres neomalthusianes, que ideològicament anaven més enllà del control de la natalitat, foren compartides. Amb la publicació *Pro-Vida*, els neomalthusians cubans feren contribucions significatives als debats de l'època. A partir d'aquesta publicació, sorgí un important moviment d'arrel naturista i vegetarià que pretenia augmentar la consciència de la població cubana en contra de les falses necessitats i a favor de la justícia social. Teòsofs, espiritualistes, maçons, socialistes i anarquistes, tots prengueren part en aquest moviment.

Discursos ecologistes del neomalthusianisme

Els neomalthusians de 1900 sovint debatien la capacitat de càrrega de la Terra, com ho feren molts altres autors⁶ plantejant la qüestió de «quanta població mundial podria ser alimentada». Així, el gendre de Paul Robin, Gabriel Giroud, escrigué un llibre pessimista sobre *Population et Subsistances*, que fou publicat a París el 1904. Les respostes no eren concloents. Avui en dia, les preguntes s'han de formular d'una manera diferent: fins a quanta població mundial pot ser alimentada i pot viure de manera sostenible i amb uns nivells de vida acceptables,

6. J. MARTÍNEZ ALIER i K. SCHLUPMANN, *Ecological economics: energy, environment and society*, Oxford, Blackwell, 1987, capítols sobre Pfaundler i Ballod-Atlanticus; J. COHEN, *How many people can the earth support?* Londres i Nova York, Norton, 1995.

tenint en compte que, com a mínim el 50 o 60% de la producció de biomassa no és apte per a l'ús humà?

L'equilibri entre la població i els recursos naturals era una de les preocupacions dels neomalthusians. A mesura que la població mundial s'aproximava als dos mil milions de persones el 1914, eren conscients que si bé l'esgotament de recursos com el carbó, el ferro o la terra agrícola fèrtil encara tardaria un temps en produir-se, les futures generacions s'hi haurien d'enfrontar. Altres tenien fe en el progrés tecnològic que s'esdevindria en el futur i que aportaria solucions al «*crecimiento desordenado de la especie humana*».⁷ La majoria de neomalthusians assumien que no coneixien els límits del potencial productiu de la Terra, i reconeixien els progressos assolits en el camp de la química en relació als fertilitzants, i confiaven en més millores per a l'obtenció d'aliment. Una opinió estesa era que la creixent població del planeta podria produir suficient per al seu benestar, si no fos pel capitalisme. Tanmateix, si la població continuava creixent, el control de la natalitat acabaria sent necessari independentment del sistema social que prevalgués.

La disponibilitat d'energia també generava alguna preocupació en aquesta època. Alguns preveien que la població mundial assoliria un màxim de cinc mil milions d'habitants cap a la fi del segle XX.⁸ Els mitjans de transport i la tecnologia de l'època no podien satisfer les necessitats d'una població d'aquesta mida. Hi hagué discussions entre anarquistes neomalthusians com Sébastien Faure i anarquistes antimalthusians com Kropotkin, qui creia que l'oferta d'aliments creixeria enormement a través de l'agricultura en hivernacles, com s'havia vist a les illes de Guernsey i Jersey (fou criticat per Popper-Lynkeus,⁹ qui era un proto-economista ecològic i un reformador social neomalthusià, perquè Kropotkin s'havia oblidat de calcular les necessitats energètiques per esclafar els hivernacles).



International Neo-Malthusian
Bureau of Correspondence and Defence.
It is allied to the Field Bureau of Neo-Malthusian
Correspondence at the Hague July, 1913.

Aquest neomalthusianisme reobrí el debat sobre els recursos naturals i la població. Encara més, els neomalthusians eren contraris a la submissió d'altres terres i cultures per garantir els recursos.¹⁰ Tanmateix, eren alhora considerats antisocialistes perquè simplement volien reduir la grandària de les famílies pro-

7. UASE, «En pro del neo-malthusianismo», *Acción Libertaria* 5, Madrid, 20 de juny de 1913.

8. J. ANTICH, «La población de la Tierra», *Estudios* 89, València, 1931.

9. J. POPPER-LYNKEUS, *Die allgemeine Naehrpflcht als Loesung der sozialen Frage. Eingehend bearbeitet und statistisch durchgerechnet. Mit einem Nachweis der theoretischen und praktischen Wertlosigkeit der Wirtschaftslehre*, Dresden, Carl Reissner, 1912.

10. S. GIORNI, *El Neo-Malthusianismo e la guerra mondiale*, Florència, Società Editoriale Neo-Malthusiana, 1922.

letàries. Alguns dels seus crítics creien que quan major fos el nombre de pobres més aviat esdevindria la revolució, a la qual cosa els neomalthusians responien que una revolució fonamentada en la misèria estava abocada al fracàs rotund.

Neomalthusianisme a l'Índia?

L'obra d'Anandhi S. sobre els debats primerencs entorn el control de la natalitat a Tamil Nadu¹¹ marca un contrast entre aquells que veien les dones com uns simples «cossos reproductius» i aquells qui les veien com a «cossos sexuals» amb dret a la llibertat. Oblidant el component feminista del neomalthusianisme, Anandhi S. considera patriarcal i de dretes el terme «neomalthusianisme», com també ho fan Mohan Rao¹² i alguns historiadors.¹³ Anandhi S. assegura, amb proves convincents, que els neomalthusians de Madràs, entre 1890 i 1930, eren gairebé tots de classe alta, homes de la casta superior preocupats per l'excessiva reproducció de les classes inferiors. Consideraven que una fertilitat excessiva era la causa de la pobresa i, així, «en culpaven les víctimes». Els neomalthusians també tenien preocupacions eugenèsiques. Les connexions amb el moviment neomalthusià internacional no són clares. Per exemple, Murugesu Mudaliar (qui aparentment vivia a Londres) era el membre de Madràs del moviment neomalthusià internacional des de 1880, però estem a les fosques pel que fa als seus punts de vista polítics. Annie Bessant vivia a Madràs al tombant del segle i era coneguda internacionalment per la defensa pública del neomalthusianisme que féu el 1877 a Londres. Tanmateix, no sembla que sigui una figura central en els debats sobre el control de la natalitat a l'Índia.

Així, els neomalthusians «*top-down*» i mascles veien les dones com a «cossos reproductius». En això coincidien amb els corrents *oposats* al neomalthusianisme, que també veien les dones com a simples «cossos reproductius». Anandhi S. marca aquí una diferència entre els dos corrents, els nacionalistes hindús i els gandhians. Els nacionalistes hindús s'oposaven al control de la natalitat per dos motius. En primer lloc, perquè volien més ciutadans per a la futura Índia independent; en segon lloc, s'hi oposaven perquè el control de la sexualitat femenina requerit pel sistema de castes endogàmiques negava la llibertat de la dona a

11. S. ANANDHI, «Reproductive Bodies and Regulated Sexuality: Birth Control Debates in early twentieth century Tamilnadu», M. E. JOHN i J. NAIR (eds.), *A Question of Silence? The Sexual Economies of Modern India*, Delhi, Kali for Women, 1998.

12. M. RAO, «An imagined reality. Malthusianism, neo-Malthusianism and population myth», *Ecological and Political Weekly* 5, 29 de gener de 1994.

13. B. N. RAMUSACK, «Embattled advocates: the debate over birth control in India, 1920-40», *Journal of Women's History* 1(2), 1989, [re-imprès a C. JOHNSON-ODIM i M. STROEBEL, *Expanding the Boundaries of Women's History: Essays on Women in the Third World*, Bloomington, Indiana U. P., 1992.

controlar la pròpia reproducció. La contracepció permetia una major llibertat sexual i això era un perill per al sistema de castes.

Els gandhians, d'ençà de 1920, i el mateix Gandhi en la seva vida pública i privada, com explica a l'*Autobiography*, estaven preocupats per l'augment de la població. En períodes anteriors, Gandhi havia defensat el dret dels neomalthusians que predicaven la contracepció a exposar els seus plantejaments a la Vegetarian Society de Londres, de la qual n'era el secretari durant els seus estudis de dret.

Ell mateix, no obstant, creia en el celibat (*brahmacharya*). Després de tenir quatre fills s'imposà el celibat —a ell i a l'esposa. Anandhi S. considera, amb raó, que la doctrina gandhiana concorda amb la visió de les dones com a simples «cossos reproductius». El desig sexual de les dones fou negat, invisibilitzat, sacrificat. Gandhi, quan fou entrevistat per Margaret Sanger el 1932, encara s'oposava al control «artificial» de la natalitat.

A partir dels debats neomalthusians inicials i des d'un substrat nacionalista i socialista, sorgí al Tamil Nadu, durant els anys vint i trenta, un plantejament més radical proposat per E. V. Ramaswamy Periyar, que era explícitament anticastes i contrari al control brahminià de la sexualitat femenina. Periyar s'escindí del Congrés Nacional Indi i creà el 1926 el Moviment per l'Autorespecte. Va desenvolupar una filosofia política contra les castes i la religió i en favor de la llibertat de les dones. L'objectiu de la seva política era la recerca d'una ciutadania lliure i igual per a tots els diferents grups socials.¹⁴ Així, lluità contra les desigualtats racials, de casta i de gènere i preconitzà el control de la natalitat. El moviment neomalthusià internacional estudiat en aquest article aspirava a disminuir la pobresa i conservar els recursos naturals, i a promoure els drets de les dones; Periyar se centrà també en la llibertat de les dones, criticant explícitament la noció hindú de la puresa de la sang i el conseqüent control sobre la sexualitat de les dones.

Es podria resseguir la influència dels primerencs debats neomalthusians i del moviment per l'autorespecte en les baixes taxes de natalitat actuals que trobem al conjunt del sud de l'Índia. Així, quan Zachariah i Rajan intenten explicar les baixes taxes de natalitat a Tamil Nadu,¹⁵ es troben que els nivells educatius de les dones són baixos (en comparació a Kerala) i la pobresa elevada, així que, potser, la voluntat política i els moviments de reforma social iniciats per Periyar hi han jugat un paper en la transició demogràfica.

Per als feministes d'avui en dia, la idea mateixa del neomalthusianisme és detestable. A l'Índia, hi ha hagut una gran pràctica de l'esterilització femenina, encara que Indira Gandhi també va defensar l'esterilització masculina en massa (amb uns efectes polítics contraproductius). Les investigacions demostren que a l'Índia la disminució de la taxa de fertilitat a causa de l'esterilització femenina està vinculada (amb les excepcions ben conegudes de Kerala i d'altres estats) al

14. ANANDHI, «Reproductive Bodies and Regulated Sexuality...», 159.

15. K. C. ZACHARIAH i S. IRUDAYA RAJAN (eds.), *Kerala's Demographic Transition. Determinants and Consequences*, Nova Delhi, Sage, 1997, 26-27.

major infanticidi femení (per la preferència de fills masculins). Encara més, les dones esterilitzades són objecte d'un major abús físic pels marits ansiosos. Les dones que no tindran fills, rebrien menys aliment a casa que si en pogueren tenir.¹⁶ Aquestes conseqüències del control de la natalitat sorgeixen a causa d'uns valors culturals discriminatoris entre els gèneres, i no a causa del control de la natalitat en si mateix. Tanmateix, no es pot negar que aquestes polítiques demogràfiques imposades per l'Estat no estan en res inspirades en el moviment feminista, i que les conseqüències són terribles des d'una perspectiva feminista i humanista en general. Ben al contrari, és ben conegut entre els estudiosos a l'Índia que «*engendering population policy involves moving beyond family planning to focus on changes in social structure that would allow women to make marital and fertility choices free of social or economic constraints*».¹⁷ S'hi pot observar, com apuntava Periyar, que la manca de llibertat en les «decisions maritals» va acompanyada de la manca de llibertat en «decisions de fertilitat». Així mateix, cal tenir en compte que la densitat de població de l'Índia és tan elevada com la dels països europeus amb major densitat de població.¹⁸ Com de gran es farà la petjada ecològica de l'Índia si la seva gran població assoleix, com seria d'esperar, un nivell de vida superior?

Entre els ambientalistes de l'Índia, una definició actual del neomalthusianisme és que es tracta d'una doctrina que veu el «*sheer excess in human numbers*» com «*the primary (or) sole burden on scarce resources*».¹⁹ És cert que els neomalthusians emfatitzen la densitat de la població, però també tenen en compte el consum per càpita i les tecnologies emprades. Si s'usa l'anàlisi de «la petjada ecològica»,²⁰ un índex que tradueix l'energia alimentària, la resta de biomassa i els combustibles fòssils en necessitats espacials, podem comprovar com l'indi mitjà té una petjada ecològica de prop de 0,5 ha. Amb una densitat de població de 3 persones per ha, la petjada ecològica de l'Índia és ja superior a la del seu territori. Està creixent de manera ràpida a causa del creixement demogràfic combinat amb el ràpid desenvolupament econòmic. Quan s'apela a l'anàlisi de la «petjada ecològica» per emfatitzar la riquesa com a principal amenaça al medi, no es pot ometre la importància tant del consum per càpita com de la densitat de població. Si l'Índia augmentés la petjada ecològica per càpita fins a nivells europeus de l'entorn de 3 ha, la petjada del conjunt del país es multiplicaria per

16. M. KRISHNARAJ et al., *Gender, Population and Development*, Delhi, Oxford U. P., 1998.

17. S. DESAI, «Engendering Population Policy», KRISHNARAJ et al., *Gender, Population and Development...*, 49.

18. J. CALDWELL, «Malthus and the less developed world: the pivotal role of India», *Population and Development Review* 24 (4), 1998, 675-696.

19. R. D'SOUZA, «Environmental Discourse and Environmental Politics», S. KOTHARI, I. AHMAD i H. REIFELD, *The Value of Nature. Ecological Politics in India*, Delhi, Konrad Adenauer Stiftung, Rainbow Publishers, 2003.

20. Patricia Hynes; J. SILLIMAN i Y. KING (eds.), *Dangerous intersections: feminist perspectives on population, environment and development*, Cambridge MA, South End Press, 1999, 196-9; D'SOUZA, «Environmental Discourse...», 25.

6 encara que el nombre d'habitants fóra el mateix. La importància de la densitat de la població seria encara més palesa per l'HANPP (Apropiació Humana de la Producció Primària Neta).²¹

Conclusions

Mentre que Malthus pensava que millorar les condicions dels pobres era completament inútil perquè provocaria un creixement exponencial del seu nombre, els neomalthusians de 1900 pensaven que Malthus estava equivocacat. Ells creien que la gent pobra podia i havia de controlar els naixements no per mitjà de la castedat i dels casaments tardans, ni per epidèmies ni guerres, com s'esdevenia en els escenaris malthusians, sinó per mitjà dels contraceptius. Aquest fou un moviment reeixit. Argumentaven que, malgrat el progrés científic, era legítim pels defensors de la procreació conscient plantejar la qüestió de la sobrepoblació en relació als recursos. No obstant això, hi ha autors ambientalistes a Europa, a l'Amèrica i a l'Índia que ignoren el neomalthusianisme del final del segle XIX i del principi del XX. Entre l'obra de Malthus, *Essay on the Principle of Population*, de 1798, i la de Paul Ehrlich, *The Population Bomb*, de 1968, hi hagué propostes i moviments que es preocuparen per la població i els recursos naturals que no es poden deixar de banda.

La fertilitat europea descendí *no* gràcies a les polítiques estatals, sinó *contra* les mateixes. Els governs democràtics d'Europa prohibiren l'activisme neomalthusià en moments tan tardans com els anys vint, i els governs feixistes encara més tard. Entre 1865 i 1945, l'Estat prussià, i posteriorment l'alemany, volien més soldats per lluitar contra els francesos, i a l'inrevés també. L'Estat francès, que tant havia fet per despoblar França entre 1914 i 1918, patriòticament prohibí el moviment neomalthusià el 1920.²² En la història europea, l'expressió «política demogràfica estatal» equivalia als intents d'augmentar la població augmentant les taxes de natalitat. A Amèrica, significà augmentar la població immigrant d'orígens decents. Intervencions recents a la Xina i a altres indrets han canviat els significat de «polítiques demogràfiques estatals». La ciència de la demografia fou patrocinada a França per governs poblacionistes, i en sorgiren acadèmics ferventment antimalthusians com ara Alfred Sauvy, encara i tot després de 1945. Els demògrafs han mantingut habitualment silenci en qüestions d'ecologia («aquest no és el meu àmbit») i li pertocà a un biòleg com Ehrlich replantejar de nou el 1968 la qüestió de la població-medi, i ho féu de manera estrident atès el silenci (en el millor dels casos) de no només els demògrafs sinó també de molts economistes. Com ocorregué a principi del segle XX, el crit d'alarma alçat per Ehrlich i

21. H. HABERL, K.-H. ERB i F. KRAUSMANN, «Human Appropriation of Net Primary Production (HANPP)», *Online Encyclopedia of Ecological Economics*, 2007, (http://www.ecoeco.org/education_encyclopedia.php).

22. RONSIN, *La grève des ventres...*, 83-84.

altres, va influir en comportaments, aquest cop més enllà d'Europa i dels Estats Units d'Amèrica.

Així, és habitual considerar Julian Simon com un economista antimalthusià del final del segle XX que veia en una població creixent un estímul per al creixement econòmic, mentre el seu oponent, Paul Ehrlich és titllat de «neomalthusià». Actualment, en alguns cercles, qualsevol preocupació pel desequilibri entre recursos humans i demografia humana és encara sospitosa de rebre el suport del neomalthusianisme contemporani,²³ mentre que els neomalthusians insisteixen que la creixent producció agrícola s'ha assolit amb un cost excessiu d'*inputs* energètics, pèrdua de biodiversitat i major contaminació, esdevenint insostenible. Encara més, la preocupació de Malthus per la subsistència dels humans hauria de ser complementada per la preocupació pel reduït espai amb què compten la resta d'espècies a causa del creixement de la població humana i l'ús d'agrocombustibles.

Com hem vist, pels volts de 1900, radicals socials, inclosos els feministes radicals, estaven d'acord a limitar el creixement de la població amb tres arguments principals: la llibertat de les dones, la pressió inversa en els salaris d'una població excessiva i l'amenaça per al medi i per a la subsistència humana. La pèrdua de zones salvatges era menys destacada que l'escassetat d'aliments, i en això eren vertaderament malthusians. Dos arguments més s'afegiren dins el context europeu i americà de fa cent anys: l'antimilitarisme i la resistència a la migració d'ultramar.



Font: *Solidaridad Obrera* 484, Barcelona, 1917.

Vertaderes polítiques neomalthusianes «*top-down*», inspirades i legitimades per la imatge d'una «bomba poblacional» han causat en temps recents moltes esterilitzacions forçoses i infanticides femenins a gran escala a alguns països, i amenacen els petits grups ètnics que encara sobreviuen. Tanmateix, com hem vist, fa cent anys a Europa i a Amèrica, el moviment neomalthusià *original* s'oposava al plantejament de Malthus que la pobresa era causa de la sobre població més que no pas de les desigualtats socials, i simultàniament lluitaren amb èxit per limitar els naixements per mitjà de l'exercici dels drets reproductius de les dones (per usar la terminologia actual), i apel·laren en ocasions als arguments ecològics de la pressió de la població en els recursos. Hi havia la consciència que el creixement de la població podia tenir efectes negatius i se n'anticiparen les conseqüències.

Al quadre 1 hi ha resumides les principals característiques de les diferents varietats del malthusianisme i neomalthusianisme durant els últims dos-cents anys.

23. RAO, «An imagined reality...».

QUADRE 1
Varietats de neomalthusianisme

<i>Malthusianisme</i>	Les poblacions humanes creixerien exponencialment si no són corregides per guerres o epidèmies, o per l'improbable control de la castedat o dels casaments tardans. Els aliments augmentaran menys que proporcionalment a l'increment de l' <i>input</i> de treball, a causa dels rendiments decreixents. D'aquí les crisis de subsistència.
<i>Neomalthusianisme de 1900</i>	Les poblacions humanes podrien regular el seu propi creixement per mitjà de la contracepció. La llibertat de la dona era necessària per a això, i era desitjable també per al propi bé. La pobresa s'explicava per la desigualtat social. La «procreació conscient» era necessària per evitar salaris baixos i la pressió sobre els recursos naturals. Aquest fou un reeixit moviment « <i>bottom-up</i> » a Europa i a Amèrica contra els estats (que volien més soldats) i contra l'Església Catòlica. També tingué presència al sud de l'Índia. (Periyar).
<i>Neomalthusianisme després de 1970</i>	Una doctrina i pràctica « <i>top-down</i> » promoguda per organitzacions internacionals i alguns governs. El creixement de la població és vist com una de les principals causes de la pobresa i de la degradació ambiental. Així doncs, els estats han d'introduir mètodes contraceptius, en ocasions, fins i tot, sense el consentiment previ de la població (particularment el de les dones).
<i>Antimalthusianisme</i>	La postura que assumeix que el creixement de la població humana no és una gran amenaça al medi natural i que, fins i tot, pot motivar creixement econòmic.

Per descomptat, els problemes ambientals no són només problemes poblacionals. Des de l'inici de l'ecologia política²⁴ una forta distinció s'ha delimitat entre la pressió demogràfica sobre els recursos i la pressió productiva sobre els mateixos. Encara més, noves malalties s'estan estenent, les velles retornant, i les poblacions poden disminuir en alguns països africans. Tot això és conegut, però no explica perquè el moviment feminista, que defensa, com a part de l'assistència sanitària pública i universal, el dret de les dones a un control de la natalitat i a l'avortament (encara il·legals a tants països) en condicions segures, pot oblidar la pròpia funció històrica en les transicions demogràfiques.

Un problema en l'estudi del neomalthusianisme és la relació amb el moviment eugenèsic cap el 1910. Ha de quedar clar que el neomalthusianisme aug-

24. P. BLAIKIE i H. BROOKFIELD (eds.), *Land Degradation and Society*, Londres, Methuen, 1987.

mentà el nivell de consciència del proletariat sobre el risc de transmetre malalties hereditàries, entre elles l'alcoholisme, i les malalties sexuals, que generaven tanta devastació entre la població de l'època. Però els neomalthusians del sud d'Europa rebutjaven els llaços amb l'eugenèsia, com exposava el neomalthusià aragonès, José Chueca, el 1914: «*La eugenesia y el neomalthusianismo, aunque dicen perseguir un mismo fin, la regeneración de la especie humana, no tienen ningún parentesco; aquella es esencialmente burguesa y falsamente científica, y éste va contra la burguesía y está catalogado entre las cosas que verdaderamente pertenecen a la ciencia; la una pretende vanamente regenerar a la humanidad tratando de impedir brutalmente que determinado número de individuos engendren, y el otro aspira a convencer a los hombres de que procreen conscientemente, brindándoles para que así lo hagan con los medios preventivos de la fecundación, pues el neomalthusianismo no quiere imponerse a nadie por procedimientos violentos, ni niega el derecho al amor al más miserable; al más degenerado de los hombres.*»²⁵

Així, fa cent anys, els pronòstics pessimistes de Malthus foren transformats en la idea de la procreació conscient o voluntària. S'atribuí als pobres, especialment a les dones pobres, la capacitat de la «procreació conscient». Aquest era un moviment feminista protoambiental. En canvi, el neomalthusianisme actual dels rics considera la major taxa reproductiva entre els pobres del món com una amenaça al seu propi medi a través de la migració. En el cas de Hardin, això s'ha desenvolupat en l'anomenada «ètica del bot salvavides».²⁶ D'aquí la necessitat de polítiques demogràfiques «*top-down*». Per contra, el neomalthusianisme de 1900 no era una doctrina que imposés polítiques des de dalt; era tot el contrari. A França i arreu, va enfrontar-se a les autoritats polítiques i religioses del moment a través de la idea de la «vaga de ventres», i també per mitjà de l'antimilitarisme i l'anticapitalisme. Va defensar el «feminisme racional» (en paraules d'Alexandra David).

Només els radicals amb les conviccions més fermes s'atreviren a promoure la contracepció al final del segle XIX i el principi del XX. Una de les principals figures del neomalthusianisme al Brasil era la feminista i anarquista Maria Laceda de Moura, que escrigué diversos llibres durant els anys vint i trenta, un d'ells sota el títol *Amai-vos e não vos multipliqueis*. Entre les feministes actives del neomalthusianisme francès trobem a Marie Huot (qui emprà per primer cop les paraules «*la grève des ventres*») i Madaleine Pelletier, qui, des de 1900, proposava no només els contraceptius sinó també la legalització de l'avortament. Fou condemnada i posteriorment reclosa en un asil psiquiàtric on morí el 1939.²⁷ Dels mèto-

25. J. CHUECA, «Eugenesia y Neomalthusianismo», *Salud y Fuerza* 142, Barcelona, 1914, 321-322.

26. G. HARDIN, «Life boat ethics: the case against helping the poor», *Psychology Today*, setembre de 1974.

27. L. GORDON, *Woman's Body, Woman's Right: A Social History of Birth Control in America*, Nova York, Grossman, 1976; RONSIN, *La grève des ventres...*; M. J. MORTON, *Emma Goldman and the American Left*, Nova York, Twayne, 1992; E. MASJUAN, *La ecología humana en el anarquismo ibérico. (Urbanismo «orgánico» o ecológico, neomalthusianismo y naturismo social)*, Barcelona/Madrid, Editorial Icaria i Fundació Anselmo Lorenzo, 2000.

des contraceptius recomanats pel moviment neomalthusià a Europa i Amèrica, alguns s'orientaven a les dones, però els condons eren populars. En cercles anarquistes francesos, les vasectomies foren admeses a principi dels anys trenta, i la resposta de l'Estat fou l'actuació dels tribunals.²⁸

De manera semblant al que avui en dia ocorre amb el canvi climàtic, on l'anticipació condueix a l'acció (segurament massa poca i massa tard), la demografia humana esdevingué a Europa i Amèrica socialment automodificable en major mesura que en altres societats (amb l'excepció dels petits grups «primitius» que controlaven estrictament la reproducció). Aquest és, doncs, un bon exemple de com l'acció humana pot reaccionar davant les prediccions, previsions o perspectives dolentes.

Bibliografia adicional

- L. BERTA, *Per limitare la prole (I mezzi migliore per prevenire la gravidanza)*, Torí, Edizioni della rivista L'Educazione Sessuale, 1913.
- «Neomalthusianismo», *Salud y Fuerza* 52, Barcelona, 1913, 245-248.
- *Greve de Ventres! (Meios práticos para evitar as familias numerosas)*, Porto, Tipografia Peninsular, 1906.
- *¡Huelga de Ventres!*, Barcelona, Editorial Salud y Fuerza, 1908, 5a ed.
- *Exposición de doctrinas neomalthusianas y Doctor X Obturador Vaginal*, Barcelona, Biblioteca de Salud y Fuerza, 1913.
- L. CAPETILLO, «Por la libertad femenina», *Cultura Obrera* 13, Nova York, 1913.
- A. DAVID, *Feminismo racional*, Barcelona, Biblioteca Salud y Fuerza, 1911.
- A. DE PIETRI-TONELLI, *La teoria malthusiana della popolazione*, Carpi, Tip. Giuseppe Rossi, 1906.
- *Il Problema della procreazione (Inquieta sul neomalthusianismo)*, Milà, Casa editrici di Avanguardia, 1911.
- A. DROUARD, «Aux Origines de L'Eugenisme en France: le néo-malthusianisme (1896-1914)», *Population* 2, París, 1992, 435-460.
- CH. DRYSDALE, *Dignidad, Libertad e Independencia*, Barcelona, Biblioteca Salud y Fuerza, 1908.
- L. FABBRI, *Generazioni Cosciente (appunti sul neo-malthusianismo)*, Florència, Istituto Editoriale Il Pensiero, 1914.
- S. FAURE, *El Problema de la Población*, Barcelona, Biblioteca Amor y Maternidad Libre, 1904.
- «Alrededor del asunto de las esterilizaciones», *Estudios* 142, València, 1935, 3-5.
- V. GARCÍA, «El cortejo de los hambrientos o la emigración europea», *Salud y Fuerza* 51, Barcelona, 1913, 233.

28. RONSIN, *La grève des ventres...*, 202.

- «El neomalthusianismo y la guerra», *Salud y Fuerza* 51, Barcelona, 1913, 234-236.
- C. GINI, *Fattori demografici*, Torí, Fratelli Bocca editori, 1912.
- «Il numero come forza», *Critica Fascista* 19, Roma, 1928, 466-468.
- G. GIROUD, *Paul Robin. Sa vie, Ses idées, Son action*, París, G. Mignolet & Storz, 1937.
- E. GOLDMAN, *Living my Life*, Nova York, Dover, 1930.
- P. MANTEGAZZA, «La esterilidad voluntaria», *La Protesta* 2, Buenos Aires, 1908, 51-54.
- M. MARTÍNEZ, «La procreación limitada y consciente y el problema económico», *Salud y Fuerza*, 55, Barcelona, 1913, 301-304.
- E. MASJUAN, «Procreación consciente y discurso ambientalista: anarquismo y neomalthusianismo en España e Italia, 1900-1936», *Ayer* 46, Madrid, 2002, 63-92.
- «Neo-malthusianesimo e anarchia in Italia: un capitolo della storia dell'ecologismo dei poveri?», *Meridiana* 44, Roma, 2002, 195-217.
- «El pensamiento demográfico anarquista: fecundidad y emigración a América Latina (1900-1914)», *Revista de Demografía Histórica* XX, II, 2004, 153-180.
- M. J. MORTON, *Emma Goldman and the American Left*, Nova York, Twayne, 1992.
- F. NIEVES, «Desenvolvimiento del neomalthusianismo en la Argentina», *Salud y Fuerza* 43, Barcelona, 1911, 108-111.
- E.V.R. PERIYAR, *Collected Works*, [compilats per K. Veeramani], Vepery (Chennai), Periyar Self-Respect Propaganda Institution, 2004.
- G. PREZZOLINI, «La questione del neo-malthusianismo», *La Voce* 36, Florència, 1910, 378-379; *La Voce* 44, 415; *La Voce* 46, 423.
- «Il convegno per la questione sessuale», *La Voce* 49, Florència, 1910, 436-439.
- J. M. RECASENS, «Procreación consciente», *La Voz del Obrero* 3, Vilafranca del Penedès, 1908, 2-3.
- J. RUTGERS, *Las guerras y la densidad de población*, Barcelona, Biblioteca Salud y Fuerza, 1908.
- A. SAUVY, *General Theory of Population*, Nova York, Basic Books, 1960.
- F. SUTOR, *Generación consciente*, Barcelona, Biblioteca Salud y Fuerza, 1923, 4a ed.
- J. TEIXEIRA, *Mulheres não Procreéis*, Porto, Typographia Peninsular, 1911.
- M. WITKOP-ROCKER, «El sexto congreso neo-malthusiano internacional», *Suplemento de La Protesta* 191, Buenos Aires, 1925, 3.
- E. A. WRIGLEY, *Population and History*, Londres, Weidenfeld and Nicolson, 1969.